

ACADEMIA „ȘTEFAN GHEORGHIU“

**PAGINI DE ISTORIE
ROMÂNEASCĂ
ȘI
UNIVERSALĂ**

1983

-1983-

APARAREA PACII SI EXCLUDEREA RAZBOIULUI INTRE NATIUNI
- DOCTRINA SI CONDUITA A ROMANIEI IN PERIOADA PREMER
GATOARE IZBUCNIRII RAZBOIULUI AL DOILEA MONDIAL

Dr. Livia Dandara
Institutul de studii istorice și
social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

Aduc în discuție tema din următoarele considerente: - în istoriografia noastră dar, mai ales, în cea străină, momentul și problematica enunțată au făcut obiectul unor interpretări contradictorii, deficitare sau chiar de rea-credință.

- anul 1939, mai exact septembrie 1938 - septembrie 1939, a marcat în istoria secolului XX punctul terminus al unui proces de involuție care a spulberat, treptat, sistemul, doctrina și echilibrul european versaillez, statuat prin tratatele de pace și prin Pactul Societății Națiunilor.
- anul 1939, placa turnantă pe care popoarele vor fi împinse în război, a relevat suita de compromisuri, de lovituri și încălcări ale moralei internaționale, din partea marilor puteri și a unor state revizioniste pe seama statelor mici din centrul Europei.
- în acel an și în acel context, țintă a unor presiuni neloiale, apoi a unor amenințări concentrice la adresa hotarelor naționale, cu alianțele diplomatice dezarticulate de loviturile date de Axă statu-quo-ului european, Micii înțelegeri, înțelegerii Balcanice, România a trebuit să-și adapteze sistemul securității naționale și conduita diplomatică în funcție de versatila conjunctură internațională. Intr-o altă formă, pe un alt fundal internațional, se reedita, pentru România, atmosfera anilor 1914-1916, cu suita de presiuni, îngrijorări, căutări și rezolvări pe etape, menite să ferească de lovituri suveranitatea și integritatea sa națională.

- România anului 1939, pentru că ea constituie o filă de istorie pilduitoare - universală și națională - ilustrând, în germene, o axiomă a României de azi; pe de o parte inechitatea unor relații între state și națiuni independente, într-un sistem în care marile puteri se erijează în stăpîni ai destinelor statelor mici și mijlocii, pe de altă parte, legitimitatea dezideratelor acestor state în privința principiilor de dreptate și respect ce trebuie să guverneze relațiile internaționale.
- în sfîrșit, România anului 1939, pentru că ea se integrează unui fir roșu al istoriei noastre naționale, acel al Consensului național, în momentele de cumpănă pentru destinele sale.

În acest consens, P.C.R. s-a ridicat la înălțimea misiunii sale istorice, prefigurînd locul și rolul pe care urma să și-l asume în august 1944. Și este foarte semnificativ faptul că, în vîltoarea anului 1939, cel care astăzi conduce destinele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, tînr pe atunci, s-a identificat cu năzuințele legitime ale întregului popor, în acel pilduitor 1 Mai 1939. Exemplarele opțiuni ale unui popor hotărît să trăiască unit, liber, independent și în pace, s-au exprimat în 1859, 1877, 1918, 1944. Anul 1939 se cuvine a fi situat în aceeași constelație, chiar dacă firul a fost rupt brutal din evoluția firească, prin declanșarea războiului, prin întronarea dictaturii antonesciene și împingerea României în războiul hitle-rist, antisovietic.

Acest filon de aur va fi reînchegat în anii ce vor pregăti și culmina cu revoluția de eliberare din august 1944.

Nu intrăm în descrierea conjuncturilor internaționale. Mîunchen-ul, primul Dictat de la Viena, cîmpirirea Cehoslovaciei și Albaniei, tratativele tripartite anglo-franco-sovietice, pactul de oțel hitleristo-mussolinian, garanțiile anglo-franceze,

presiunile economice și șantajele revizioniste sub fațada apărării unor naționalități, războiul psihologic, războiul uzor, al diplomaților, al discursurilor, crizele botezate după teritorii în dispută, pactul de neagresiune germano-sovietic, prologul "Danzing" și izbucnirea războiului - toate aceste episoade, derulate în anul 1939, au fost tratate în multe tomuri de istorie universală sau în variante ale istoriilor naționale. Nu face excepție nici istoriografia românească.

Nu intrăm nici în analiza regimului politic al acelor ani, deși unele instituții ale sale - amintim Parlamentul, Frontul Renașterii Naționale, Straja Țării, Premilităria, Armata, Serviciul Social - se cer reanalizate deoarece, peste realele lor limite de clasă și ideologie, s-au suprapus unele deformări interpretative ale istoriografiei noastre, care se cer regândite. Adăugăm la faptele și documentele deja consemnate, alte fapte și documente cu scopul de a explica, de a completa, uneori de a reconsidera ceea ce a fost doctrină și conduită a României față de alternativa pace-război, alternativă în care s-a aflat Europa la răspîntia anului 1939, și în fața căreia, în septembrie 1939, România a optat, din nou, pentru neutralitate. O neutralitate activă, cu substrat pro-anglo-francez, care i-a îngăduit să aibă cunoscuta conduită față de Cehoslovacia, față de Axă, față de coaliția antihitleristă în formare, față de "localizarea" conflictului în zonă. Desigur, atîta vreme cît a putut, pînă în vara anului 1940, cînd evoluția evenimentelor pe scena Europei va desăvîrși izolarea ei pe plan extern, cu gravele ei consecințe pentru integritatea hotarelor, pentru independența și suveranitatea națională.

Întregită în granițele istorice firești de două decenii, neajundind după teritorii și avuții din patrimoniul altor națiuni, hotărîută să-și apere unitatea ființei naționale și hotarele, România, în mod obiectiv, nu putea avea decît o singură doctrină și conduită în această alternativă. Ea a căpătat consacrare în formulări fundamentale, exprimînd acest deziderat. Pace - cu respectarea drepturilor legitime ale națiunilor; pace - prin relații de colaborare și bună vecinătate cu toate statele, indiferent de ordinea lor politică, de ideologii sau blocuri militare; pace - prin rezolvarea eventualelor litigii sau interese economice prin tratative. Război, război de apărare - în împrejurarea în care, oricine, ar nesocoti aceste deziderate. Cu același fond ideatic, îmbrăcînd forme specifice de exprimare, în funcție de poziția deținută în ierarhiile social-politice ale societății românești, această doctrină constituia, de fapt și de drept, crezul național al generației de la 1939, căreia îi revenise misiunea de a apăra ceea ce generația anului 1918 dobîndise cu grele sacrificii.

Ilustrăm această concluzie cu cîteva argumente-document, special selectate dintr-o diversificată paletă de opinii, de la cele exprimate de guvern, pînă la cele provenite de la exponenți ai diferitelor partide politice, care, desființate de jure, existau de fapt. În primul discurs rostit în calitate de ministru al Afacerilor Străine (30 decembrie 1938), Grigore Gafencu făcea cunoscut cancelariilor străine că România "stăruie în credința ei că, printr-o cooperare între națiuni, leală și de bună credință, se poate îndeplini dorul de pace al omenirii". Departe de a vedea în acordul de la Munchen "pacea întronată" (cum anunțaseră euforic autorii compromisului), România - explica el - urmărea cu interes "orice eforturi de înțelegere sau de apropiere între Marile Puteri din Apusul și Centrul Europei", puteri asupra cărora apăsa sarcina "de

a apăra și de a salva civilizația europeană". În ce privea România, sublinia el, ea era hotărâtă să respingă orice amestec sau atac din afară în treburile ei de stat, deoarece, pentru români "fără deosebire de părere", apărarea neatințării lor "înseamnă apărarea ideii de pace însăși, împotriva primejdiei de război"¹.

Aceeași idee-forță era exprimată, în ianuarie 1939, și de Armand Călinescu (pe atunci ministru de interne, foarte curînd și prim-ministru și ministru al Apărării Naționale) cînd explica una din rațiunile principale care au dus la crearea Frontului Renașterii Naționale: "... hotarul ștatului român este hotarul națiunii române. El nu este trasat de vreo convențiune, el nu este atribuit de vreun tratat. El este indicat de istorie și de drepturi naturale. De aceea îl vom apăra cu ultima hotărîre, ca pe un patrimoniu sfînt"². Cu acel prilej lansa el cunoscuta lozincă a Frontului - APARAREA PATRIEI - lozincă ce a determinat marea afluire spre Front a maseilor populare, în pofida nepopularității regimului carlist. În forme variate, cu același fond național, în diverse conjuncturi cu care a fost confruntată România în primăvara, vara și toamna anului 1939, cei doi oameni politici citați vor reafirma aceste opțiuni ale României pînă și după declanșarea conflagrației. Fără aceste opțiuni, marea rezistență din martie-mai 1939, nici/ nu ar fi fost posibilă nici/depășirea crizei din august-septembrie 1939.

Pentru că, iată ce spunea Gafencu la tribuna Parlamentului român, după turneul diplomatic pe care-l efectuase în Europa (aprilie-mai 1939): "... într-o vreme cînd în politica internațională taberele stau acum față în față ocupînd poziții de luptă", România propune o formulă nu nouă dar care ar fi trebuit să aibă răsun

1 "România", an.I, nr.211, 31 decembrie 1938.
2 "Timpul", an.II, nr.609, 13 ianuarie 1939.

net în toate conștiințele - EUROPA. "Simțul realității te duce spre ea. Nu e, în adevăr, realitate de care să ne izbim mai des în vremurile noastre, decât această Europă, care nu poate trăi dacă nu găsim cu toții mijlocul de a trăi laolaltă și care, dacă se prăbușește, ne va acoperi pe toți sub dărîmăturile ei". Fără a tăgădui folosul legăturilor dintre statele cu interese comune, fără a nega importanța alianțelor încheiate pe principii ideologice sau politice, diplomatul român pleda pentru înlăturarea "supărătoarei înfățișări a unui continent despărțit în două", deoarece Europa nu putea trăi cîtă vreme stăteau, gata să se înfrunte, axe și alianțe potrivnice³.

Într-o formă plastică și fără prudența diplomatică cu care, uneori, exponenții guvernamentali explicau politica externă a României, la tribuna Parlamentului român, în vara anului 1939, deputații au dat glas năzuințelor poporului român. Din multiplele ilustrări posibile, ne oprim la ele rostite de deputatul Alexandru Măță. Exprimîndu-și dorința ca tratativele tripartite de la Moscova să fie încununate de succes, întrucît ele vizau apărarea păcii și a hotarelor statelor amenințate de Axă, el reușea o sugestivă "biografie" a Pactului anticomintern care, în realitate, devenise un pact războinic, îndreptat împotriva statelor mici, fără deosebire de ordinea lor politică. "Din două puncte de agresiune, de la început separate, s-a creat prin unirea lor o axă, apoi un triunghi, apoi un poligon, prin atașamentul și al altor țări, din care unele /viza Ungaria/ în imediata noastră vecinătate și cu ascuțitul unghiului înspre noi. Și deși înțelegerea poartă numele de pact anticomintern, vedem că două dintre statele desființate, Etiopia și Albania, erau monarhii, iar celelalte două, Austria și Cehoslovacia, aveau un regim pronunțat anticomintern". Cu o perspicacitate încăr-

3 D.A.D., M.O., nr.2, sed. din 9 iunie 1939, p.10.

cată de răspundere pentru soarta propriei țări, deputatul român sem-
nala faptul că aceste state, zis anticominterniste, manifestau "o
atracțiune expresă pentru o îmbrățișare mortală a statelor mici"⁴.
Punându-se în slujba apărării intereselor naționale, ziarul "Azi",
prin glasul lui Zaharia Stancu, împărțea statele europene în două
categorii. Unele care se pregăteau să dezlănțuie războiul, celelalte
care se pregăteau să apere pacea. Plasa locul statelor mici lîngă
țările ce nu rîvneau la cuceriri. Acest principiu teoretic logic
nu-l împiedica să observe o paradoxală atitudine la unele state
mici care "se tem că atunci cînd s-ar declara fățiș amice ale Blo-
cului Păcii ar suferi invazia celorlalți, fără ca marile puteri in-
teresate în menținerea păcii să aibă timp pentru a interveni"⁵. În
pragul declanșării războiului, la o anchetă a revistei "Parlamen-
tul românesc", la întrebarea "Ce este războiul?", cu toată răspun-
derea pentru destinul țării, au dat deslușiri cîteva personalități
marcante ale vieții politice și științifice din România⁶. Astfel,
G.G. Mironescu (consilier regal, fost prim-ministru și ministru de
externe în guvernul P.N.Ț. de numele căruia este legată aderarea
României la Pactul Briand-Kellog) considera războiul o crimă, nu
numai contra indivizilor sau națiunilor, ci și contra omenirii și
contra civilizației. "A pretinde că trebuie să omori pe vecin pen-
tru a-ți cîștiga drepturi și că omenirea nu poate progresa decît
prin crime, înseamnă a tăgădui sentimentele omenești și a răsturna
toată logica gîndirii". În concepția sa, ^{nu}/războiul, ci pacea era
calea progresului.

Pentru savantul geograf Simion Mehedinți, războiul era o
însușire a sălbăticiunilor carnivore, pentru țările culte, el însem-
nînd întoarcerea la sălbăticie. Într-o vreme cînd mulți considerau
4 D.A.D., M.O. nr.5, sed. din 22 iunie 1939, p.59-60.

5 "Azi", an.I, nr.16, 25 iunie 1939.

6 "Parlamentul românesc", an.X, nr.306, 307, 309, 15 și 30 septem-
brie - 31 octombrie 1939.

Societatea Națiunilor decedată, prin "eroarea" care-i fusese principiu, - eludind adevăratele cauze ale eșecului, nesocotirea pactului Ligii - savantul român spunea: " Secolul nostru ar fi fost începutul păcii veșnice, dacă Haga și Geneva ar fi avut putere de a infrîna crimele dintre state. /.../ Societatea Națiunilor putea împiedica înarmarea celor care nu vor să respecte Dreptul Internațional /.../ La Haga și Geneva, unde și cei mici judecau pe cei mari, am fi putut îndrepta toate greșelile din trecut. N-am fi ajuns să trăim «sub teroarea ilegalității internaționale». Tot el arăta că exista și un Război necesar și sfînt - cel de apărare. Sfînt, pentru că nu e nimic mai scump decît libertatea; și necesar, fiindcă acela care nu se apără e amenințat cu pieirea". "Carnivorele mari [așa numea savantul român marile puteri agresoare], care stau acum la pîndă, și șacalii [așa numea el statele mici, revizioniste] care es la drum ca să se aleagă și ei măcar cu un ciolan, să-și aducă aminte de grozăviile grozavului război trecut și să înțeleagă că: războaiele de pradă sunt o întoarcere la sălbăticia carnivorelor și toate toate crimele, se plătesc și se răsplătesc".

Pînă și reprezentantul ideologic al extremei drepte A.C.Cuza (consilier regal, șeful P.N.C.), singurul din cei anchetați care, teoretic, aprecia războiul ca o lege naturală a "naționalității", considera că, în condițiile existenței armelor de distrugere moderne (amintea gazele asfixiante, microbii "omorîtori", submarinele "nevăzute") războiul ajunsese să se distrugă pe sine încît națiile trebuiau "să-și asigure, prin înțelegere reciprocă, dezvoltarea lor liberă, în marginile teritoriilor ocupate de dînsese - cu drept - respectînd principiul fiecăruia ce se cuvine". "Noi Români - conchidea el - stăpîni pe ceea ce este dreptul nostru - nu putem avea oricînd decît o singură directivă: războiul pentru apărarea hotarelor - dacă ar fi încălcate".

Departe de a da un răspuns balicos, care s-ar fi putut justifica prin doctrina profesiei, generalul Vasile eanu regreta faptul că nici înțelepciunea stocismului și a creștinismului propovăduitor de iubire și înfrățire între oameni, nici eforturile Sfântului Scaun, nici savantele încercări ale președintelui Wilson, creatorul Ligii Națiunilor, nici acordul solemn iscălit la Paris împotriva războiului (Pactul Briand-Kellog) de delegații a 16 popoare, n-au reușit să scoată războiul în afara moralei internaționale. "Progresele sociale ale științei, cari se credea că aveau să ducă la înlăturarea războiului, n-au făcut decât să-l lărgească și să-l înrăutățească. Ideile de dreptate și egalitate au dus la serviciul militar obligatoriu pentru toți și la națiunea armată, iar descoperirile științei, la noi puternice mijloace de distrugere și la războiul total".

Exprimându-și nădejdea că "într-o zi va ființa o lume mai desăvârșită, mai înaltă" fără războaie, el preciza că "atunci când libertatea și existența unui popor sunt în joc, războiul rămîne, și azi, ca și altădată, singurul mijloc prin care el își afirmă dorința de a fi".

Filozoful și psihologul C. Rădulescu Motru (președintele Academiei Române, vicepreședintele Adunării deputaților) explica opiniei publice românești că popoarele nu se bat între ele fiindcă au instinctul de a se bate, războiul nefiind un scop în sine, ci un mijloc. "După cîștigul ce se urmărește, este și forma războiului". Cum însă tehnica războiului era într-o schimbare continuă, de ordin cosmopolit, fiind "expresiunea ultimelor progrese ale spiritului de invențiune omenească aplicată la război", bărbăția sufletească nu mai era deajuns, iar războiul îl începea cel ce se credea mai puternic.

Pentru istoricul Gheorghe I. Brătianu (lider P.N.L.) Războiul, în general, nu putea fi privit decît ca "o catastrofă fără seamăn, o prăbuşire de civilizaţie". "Pentru noi, o spun aici încă odată, cu întreaga conştiinţă a împrejurărilor: nu poate fi decît un singur război, acel de apărare a graniţelor, dacă vre-un alt stat, oricare ar fi el, s-ar gîndi să le încalce sau să le stirbească. Semnalînd faptul că în acele zile de septembrie 1939 se făceau comparaţii şi analogii cu situaţia din 1914-16, el ţinea să atragă atenţia contemporanilor asupra diferenţei de fond între cele două momente: "Atunci aveam de revendicat, cu orice jertfe, dreptul la unitate naţională. Azi avem de păstrat hotarele /.../ Trebuie deci să rămînem stăpîni pe voinţa şi avutul nostru /.../ călăuziţi numai de egoismul sacru al apărării şi al securităţii României".

După cum se poate atesta documentar, acesta era crezul generaţiei 1939.

Se poate spune, fără exagerare, că întreg poporul român împărtaşea aceleaşi simţăminte. La tribuna parlamentului, în numele ţărănimii, Ilie Dobrotă rostea, ca pe un jurămint, că "dacă vreunul din vecinii noştri, din lăcomie, ar căuta să ne tulbure liniştea, şi să ne răpească din pămîntul scump al României întregite în anul 1918", ţărănimea ar fi răspuns la fel ca în acel neuitat an⁷. În numele muncitorimii, Eftimie Gherman, ţinea să precizeze că în România "... în ce priveşte apărarea hotarelor, nu există deosebiri între clasele sociale, ci există un singur popor, care este gata, cu toată fiinţa lui, dacă va fi nevoie, să formeze un dig de granit, de care se va sfărîma orice încercare de violare a graniţelor"⁸.

7 D.A.D., M.O. nr.4, sed. din 13 martie 1940, p.167.

8 D.A.D., M.O. nr.6, sed. din 27 iunie 1939, p.113.

Exemplele, argumentele ar putea continua sub forma unei antologii de conștiință națională românească. Ne opr. aici și acum, citindu-l pe Nicolae Iorga, rostindu-se în octombrie 1939, cu nedisimulată indignare dar și cu genială previziune: "În valul de imperialism care străbate lumea, denumirea de state mici a ajuns aproape un termen de batjocură pe care trebuie să-l primească neapărat, cu umilință, toate formațiunile politice care nu cuprind o populație trecînd peste patruzeci, cincizeci de milioane". Văzînd cum aceste "state mici" par a nu avea de ales, între a fi lichidate sau a intra sub un "protectorat unit cu ocupație militară", - făcea, evident, referire la Austria, Albania, Cehoslovacia și Polonia - el încerca o analogie semnificativă, comparînd aceste imperii cu o mașinărie care avea caroserie și motor. "Caroseria se poate mări prin crîmpeiele anexiunilor fulgerătoare și se adaugă astfel deosebite elemente care nu se pot ține împreună /.../ la acest Behemoth biblic". Dar - avertiza el - puterea nu stă în caroserie. "Motorul cel mai puternic poate sta în conștiința de sine"⁹.

Iar atunci, în 1939, conștiința de sine a națiunii române a bătut la același unison. Cînd, în martie 1939, România s-a aflat în fața unei agresiuni iminente, țara întreagă s-a ridicat s-o apere. Tot Nicolae Iorga spunea în Consiliul de coroană, care analiza depășirea crizei din martie, că nu-i mai fusese dat să trăiască asemenea clipe de solidaritate națională din 1916-1918.

În 1939 România a avut această doctrină, această conduită internațională. În virtutea lor a rămas credincioasă tratatelor și alianțelor (vezi atitudinea față de Cehoslovacia și Polonia).

În virtutea lor n-a profitat de nenorocirea altora, deși a fost înbiată (vezi "împărțirea Cehoslovaciei și "problema" Ucrainei subcarpatice). În spiritul lor, a întins mîna popoarelor victimă, încît drumul spre exil și rezistență al cehilor, albanezilor, polonezilor, a trecut prin România. Și mai presus de toate, a rămas credincioasă pămîntului și patrimoniului național.

9 "Neamul românesc", an. XXXIV, nr. 226, 12 octombrie 1939.